

ÖĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA MEKÂN

Âdem BALKAYA*

ÖZET

Mekân, edebî eserleri incelemede ve açıklamada başvurulan öncelikli unsurlardan birisidir. Çünkü eserler yaşandığı yer itibariyle farklı önem taşırlar. Özellikle Oğuz Kağan Destanı gibi aynı zamanda tarihe de tanıklık eden bir eserde, olayların geçtiği yerler daha bir önemlidir ve üzerinde durulması gerekir. Bu çalışmada önce eserlerde mekânın öneminden kısaca bahsedilip, ardından Oğuz Destanında geçen mekân adları üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler yapılırken, Muharrem Ergin'in, W. Bang ve R.R. Arat'ın 1936 yılında İstanbul'da yayınladıkları eseri temel alarak MEB için hazırladığı, *Oğuz Kağan Destanı* adlı eser esas alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Destan, Oğuz Kağan

THE PLACE OF OGUZ KAGAN EPIC

ABSTRACT

An area is one of the main factors in the investigation and explain of literary work. Because the literary works have an important mean by its area. Especially in the "Oğuz Kağan Destan", what has a significant place in Literature, the area particularly is necessary. At first we'll note about of importance of area, then appreciate the homonyms in the "*Oğuz Kağan Destan*". While investigation as a basis we took "*Oğuz Kağan Destan*", which was prepared for MNE by M. Ergin, W. Bang and R.R. Arat and published in the 1936 year.

Key Words: Area, Destan, Oğuz Kağan

Giriş

Destan, bir milletin başından geçen mühim hadiselerin ve eski dönemlere dair yaşantılarının bir kahraman etrafında şekillenerek mısralara aktarıldığı manzum halk edebiyatı mahsulüdür. Bir destanın meydana gelmesi çok farklı olayların cereyan etmesine bağlıdır. Öncelikle bir destan zemini olmalı, çok çetin

* Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

savaşlar, kuraklık, göç, din değiştirme vb. hadiseler yaşanmalıdır. Bu olaylar o milleti derinden etkiler ve hafızasına çok değişik anlatılar bırakır. Sonradan bu anlatılar şair ruhlu birisi tarafından toparlanır ve destan hüviyetine kavuşturulur. Tarihi olaylar esas alındığı için destanlar bir tarih kaynağı sayılabilir ancak tam ve net tarihi bilgiler vermez. “Milli destanlar, tarihi vak’aları tasvirde ziyade milletin yüksek duygularını in’ikas ettiren, tamamıyla veyahut az çok tarihe müstenit bir ideal âlemi gösteren halk edebiyatı eserlerinden ibarettir.”¹

İşte destanın tarihe tanıklık eden bu yönü onun unsurlarını da önemli kılmaktadır. Destanın anlattığı dönem, kavim, yer isimleri bize net ve doğru bilgi vermese de en azından, anlatılan o destanın ait olduğu milletin o dönemi ile ilgili fikir sahibi olmamızı sağlar.

Oğuz Kağan Destanı, en eski destanlarımızdan birisidir. Bu yönüyle onda bulacağımız özellikler daha bir ehemmiyet taşır. Her açıdan farklı şekillerde incelemeye tabi tutulan bu eserde biz de mekâna ait unsurları tespit etmeye çalışacağız.

Mekân ve Eser

Mekân, -en basit haliyle- eserde yaşanan olayın sahnesidir. İnsan karakterini meydana getiren unsurlardan birisidir ve insan yaşadığı mekândan ayrı düşünülemez.² Bir şeyin, anlatıldığı kadar nerede anlatıldığı, kahramanın yaşadığı kadar nerede yaşadığı, olayın geçmesi kadar nerede geçtiği de önemlidir. Çünkü mekân, her şeyi saran ve etkileyen bir özelliğe sahiptir. “Ayrıca mekânla eserde nakledilen vaka zinciri arasındaki münasebeti gözden uzak tutamayız. Metinde ifade edilen şartlarda ve belirtilen zaman zarfında, eserde anlatılan vaka zincirinin zuhuru için nasıl bir mekâna ihtiyaç vardır suali, itibari âlemin bazı hususiyetlerini anlamamıza yardım ettiği gibi bizi, eserde tatbik edilen

¹ Togan, Z. Velidi, “*Türk Destanının Tasnifi*”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. S. Sakaoğlu, A. Duymaz), İstanbul 2002, s. 31

² Çetışli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş 2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, Ankara 2004, s.77-78

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

yapma ve yaratma tarzının eşiğine kadar götürür.”³ Görüldüğü üzere mekân, olayın oluş biçimini dahi etkileyebilmektedir. Eser oluşturulurken olayın geçeceği mekân da önceden kurgulanır. Kimi eserlerde ise kurgulanan bir mekândan ziyade var olan bir mekân vardır. Hatta olaylara ve kişilere yön veren bu mekândır. Bazılarında araç olarak geçerken bazılarında mekân asli unsurdur.

“İki Destan İki İnsan Tipi” adlı makalesinde Oğuz Kağan ile Yunus Emre’yi karşılaştıran Kaplan, mekâna bakış hakkında şunları söyler: “Bu makalenin başında söylediğimiz gibi Oğuz Kağan ve Dede Korkut kahramanları ile kendisini idealize eden eski Türk insanı tamamıyla dışa dönük, mekânda genişlemek isteyen ve maddi kuvvete inanan bir insandır..... Alp tipi için dünya fethedilecek yer, diğer insanlar galebe çalınacak, tabi kılınacak düşmanlardır.”⁴ Bu fikrin sahibi insanların destanındaki mekân da bu tipe hizmet edecektir.

Oğuz Kağan Destanında Mekân

Eserin elimizde mevcut iki nüshası var. Bunlardan ilki, Paris Milli Kütüphanesinde Uygur yazısı ile yazılmış tek yazma nüshadır ve eksiktir. Bu yazma Rıza Nur tarafından ilk olarak keşfedilmiş ve ardından W. Bang ve Arat tarafından önce Almanca(1932) ve daha sonra Türkçe Oğuz Kağan Destanı olarak (1936) İstanbul’da basılmıştır. Ardından Ergin tarafından yeni bir şekilde neşredilmiştir.

İkinci önemli kaynak İlhanlı sarayında yaşamış olan Reşideddin’in tarihine aktardığı Oğuz ve oğullarına ait rivayetleridir. Bu kitabın bir nüshası Topkapı sarayındadır. XV. Yüzyılda yaşayan Yazıcıoğlu ile XVII. yüzyılda yaşamış olan Ebulgazi Bahadır Han Reşideddin’in bu rivayetlerini Batı ve Doğu Türkçesi’ne aktarmışlardır.

Oğuz Destanından hareketle eski Türklerdeki inanç, yerleşim yeri, yaşam biçimi gibi konularla alakalı

³ Aktaş, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara 1998, s. 141

⁴ Kaplan, Mehmet, “İki Destan İki İnsan Tipi”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul 1999, s.38

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

bilgi sahibi olabiliyoruz. Kesin olmamakla birlikte kimlerle savaşıldığı, ne kadar toprağa hükmedildiği, hangi yerleşim yerlerinin var olduğu destandan öğrenilebilir. Bu da ona tarihi bir özellik kazandırır.

Destanda mekân konusunda, M. Kaplan şu ifadelerle yer verir: “Oğuz Kağan Destanı’nda süratli hareketin yarattığı ve kuvvetin hâkim olduğu geniş bir mekân tasavvuru vardır. Oğuz’un ideali, bütün dünyayı, hatta kâinatı ele geçirmektir; savaşların gayesi budur.”⁵ Oğuz’a ait böyle bir ideali destandaki şu ifadelerden de anlamak mümkün:

“Ben Uygurların kağanıyım ve **yeryüzünün dört köşesinin** kağanı olsam gerektir.”⁶

“ Ben sizlere oldum kağan,

Alalım yay ile kalkan,

Nişan olsun bize buyan

Bozkurt olsun (bize) uran

Demir kargı olsun orman,

Av yerinde yürüsün kulan

Daha deniz, daha müren,

Güneş bayrak, gök kurıkan”⁷

Özellikle altı çizili ifadelerle dikkat edildiğinde Oğuz’un yukarıda değinilen ideali net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. O bütün cihanın hâkimidir yahut hâkimi olmalıdır. Daha çok yer, deniz, nehir almalı ve onun ülkesinin çadırı tüm gök olmalıdır. Bu ideal, destanda mekânı belirlemeye yardımcı bir özelliktir. Hatta Oğuz’u tanımlamada bile mekândan yola

⁵ Kaplan, Mehmet, “ Oğuz Kağan- Oğuz Han Destanı”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tıp tahlilleri*, İstanbul 2005, s.14

⁶ Ergin, Muharrem, *Oğuz Kağan Destanı*, Ankara 1988, s.17

⁷ Ergin, a.g.e., s. 17

çıkılabiliyor. “ Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde “gün doğusu geniş yerden kalkıp gelen” kavimdir.”⁸

Tüm dünya hâkimiyet altına alınacaksa, destanda geçecek mekân da bu ideale hizmet eder mahiyette olmalıdır. Oğuz hiçbir yerde durmaz ve daima bir yerlerden geçer. Sağa sola elçiler gönderir ve itaat etmeyene karşı savaşa gider ve her savaşı kazanıp yeni toprakların ve ganimetlerin sahibi olur. “Oğuz aldığı bu yerlerden hiçbirinde durmaz. Onun için önemli olan, sahip olmak değil, ele geçirmek, daha doğrusu “yenmek” ve “zafer kazanmak”tır. Destanda bu yerlerden hiçbiri tasvir edilmemiştir. Tasvir için durmak lazımdır. Oğuz durmaz, geçer gider. Oğuz Kağan Destanında mekân “durulan”, “oturulan” değil, “aşılan” yerdir.”⁹ Destandaki mekân, üzerinde durulan, tasvir edilen başka bir ifade ile “amaç” olmaktan çok, ideali gerçekleştirme adına kullanılan ve aşılan bir varlıktır. Bu yüzden eserde çokça mekân unsuruna rastlanmasına rağmen, görülebilen ve anlatılan mekânlar bulunmamaktadır.

Oğuz Kağan Destanında mekânı kalın ifadelerle ikiye bölebiliriz:

a) Belirgin Olmayan Mekânlar

b) Belirgin Mekânlar

Burada “belirgin olmayan” kavramından kasıt, sadece olayın cereyan ettiğini anladığımız mekân isimleridir. “Belirgin” olanı ise ordunun geçtiği, çadırın kurulduğu, zaferin kazanıldığı veya insanların yaşadıkları mekân isimleridir.

A- Belirgin Olmayan Mekân İsimleri

Destanda muğlâk olan bir takım mekân adları geçmektedir. Elimizde iki nüshası olan destanın ilk nüshasında durum bu iken, ikinci kaynakta mekân isimleri daha belirgin ve sınırları az çok tahmin edilebilenlerdir. “ Tarih-i Oğuz Han ve Türkan'da mekâna ait kayıtlar daha geniş bir yer tutar ve gerçeklik intibasını verir. Başta Oğuz'un anayurdu, Türkistan'da İpanç şehri

⁸ Tezcan, Semih, “Oğuznameler”, *Türk Edebiyatı Tarihi* (4 cilt), Editörler, Talat Sait Halman..vb., Cilt:1, s. 609

⁹ Kaplan, a.g.e., s. 15

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

yakınlarında bulunan Ortak ve Kürtak yaylak, Karakurum'daki Borsuk ise kışlak olarak gösterilmiştir.”¹⁰ Bu nüshada da anayurt olarak bir yer gösterilmez. Yalnızca Oğuz'un geçtiği yerler, ilk nüshaya oranla daha ayrıntılı ve net yer isimleri olarak belirtilir. Bizim üzerinde durduğumuz nüshada da şehir isimleri geçmektedir. Hatta çok kısa olmak kaydıyla tasvir sayılabilecek bir takım ifadeler de beraberinde kullanılmıştır. Çürçet, Barkan, Suriye, Hint, Tangut, bunlardan bazılarıdır.

Bunlarla beraber aşağıya çıkarılan örneklerle bakıldığında mekân hakkında o kadar da doyurucu bilgiler edinemediğimizi görüyoruz. Bunu şöyle bir sebebe bağlayabiliriz. Oğuz tüm kâinata hükmetmek istediği için, onun mekânına bir sınır konulamaz. Bu yüzden ortada sürekli genişleyen, sağ yanı veya sol yanı belli olmayan, gök çadırının üzerini kaplamaya başladığı bir mekân vardır.

1. Yurt

Oğuz Kağan Destanı'nda belirgin olmayan mekânlar arasında bu kavrama bazı yerlerde rast gelinir. Özel bir yer değildir. Sınırları nerede başlar ve nerede biter, bundan söz edilmez; sadece “yurt” ifadesi vardır.

“ Sonra Oğuz Kağan oğullarına **yurdunu** üleştirip verdi ve:

Ey Oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi **yurdumu** size veriyorum dedi...”¹¹

2. Dört Bir Taraf / Dört Bir Köşe

Oğuz'un bulunduğu yer, ya da sürekli durduğu yerin tam olarak neresi olduğunu bilmiyoruz. Ancak onun idealini ve mekâna bakışını bildiğimiz için “dört bir taraf” ya da “dört bir köşe”den neyi kastettiğini anlayabiliyoruz. Bu bahsedilen yer bütün kâinattır.

¹⁰ Kaplan, a.g.e., s. 18

¹¹ Ergin, a.g.e., s. 25

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

“Ben Uygurların kağanıyım ve **yeryüzünün dört köşesinin** kağanı olsam gerektir.”

“Ondan sonra Oğuz Kağan **dört yana** emirler yolladı;”¹²

3. Sağ Yan / Sol Yan

Yine Oğuz'un yaşadığı yerin etrafı ile ilgili bilgileri bulabildiğimiz ve **sağ yan, sol yan vb.** ifadeleri ile birlikte kullanılan mekânlar vardır. Mekân genelde belirsizdir.

“Yine o zamanlarda **sağ yanda** Altun Kağan adında bir kağan vardı..”¹³

“**Sol yanda** Urum adında bir kağan vardı. Bu kağanın askeri ve **şehirleri** pek çoktu. Bu Urum Kağan Oğuz Kağan'ın emrini dinlemezdi. Onun arkasından gitmezdi. Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı. Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağını açarak, askeriyle **ona karşı** yürüdü.”¹⁴

Buradaki ifadelerden mekânın Oğuz için bir amaç değil sadece alınması gereken bir yer olduğu tezi bir kez daha doğrulanmaktadır. O sadece alır ve orada durmadan geçer. Çünkü daha alınacak ve gidilecek yer çoktur. Oranın üzerine ya da sol yanına yürür. Ama burası neresidir ve nereden geçer, bu tam olarak belli değildir.

Yan ifadesi bir yerde daha geçmektedir.

“ Oğuz Kağan büyük ordugah.... **Sağ yanına** kırk kulaç direk diktirdi. .. **Sol yanına** kırk kulaç diktirdi.”¹⁵

4. Batı ve Doğu Tarafı

Oğuz'un yanında bulunan aksakallı ihtiyar Uluğ Türük bir rüya görür ve tabiri ile Oğuz'a bazı nasihatlerde bulunur. Oğuz bu nasihatleri dinledikten ve kabul ettikten sonra oğullarını batı ve doğuya gönderir.

¹² Ergin, a.g.e., s. 17

¹³ Ergin, a.g.e., s. 17

¹⁴ Ergin, a.g.e., s. 18

¹⁵ Ergin, a.g.e., s. 24

“Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız **doğu tarafına** sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz, sizler de **batı tarafına** gidin dedi.

Ondan sonra üçü **doğu tarafına** üçü de **batı tarafına** gittiler.”¹⁶

5. Bir Yer/ Bir Şehir

Destanın kimi yerlerinde de “bir yer” ifadesinin kullanıldığı mekân parçaları bulabiliyoruz. Neresi olduğu, nasıl bir yer olduğu söylenmez. Yalnızca kahraman(lar)ın fiilleri buralarda gerçekleşir.

“Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan **bir yerde** Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan **oraya** yürüdü ve gördü ki;”¹⁷

Destanda isim verilmeden bir şehir de geçer.

“ Urum Kağan’ın bir kardeşi vardı. Adı Uruz Bey idi. Bu Uruz Bey oğlunu **dağ başında, derin ırmak arasında iyi tahkim edilmiş bir şehre yolladı ve: Şehri** korumak gerek, sen **şehri** bizim için koru ve savaştan sonra bize gel, dedi.”¹⁸

6. Orman / Ağaç Dibi / Göl

Tam belli olmayan ama mekân unsuru olma özelliği bulunan bir takım yerler daha vardır. Destanın hemen giriş kısmında Oğuz’un ilk kahramanlık deneyiminin gerçekleştiği yer bir ormandır. Oğuz gergedanı burada bir ağacın dibinde öldürür. Gölün ortasında başka bir ağacın içindeki kızla evlenir.

“ O çağda, orada büyük bir **orman** vardı; birçok dereler ve ırmaklar vardı. Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu. Bu **ormanın** içinde büyük bir gergedan vardı.

... Bu sefer o **ağacın dibinde** (kendisi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuz’un kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile

¹⁶ Ergin, a.g.e., s. 24

¹⁷ Ergin, a.g.e., s. 15

¹⁸ Ergin, a.g.e., s. 19

gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kılıcı ile başını kesti, aldı gitti.”¹⁹

“Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, **bir göl ortasında**, bir ağaç gördü. Bu **ağacın kovuğunda** bir kız vardı, yalnız oturuyordu.”²⁰

B- Belirgin Mekân İsimleri

Eserde yukarıda izah edildiği muğlâk olan mekân isimlerinin yanı sıra kesin ve net ifadelerle verilen hatta kısmi olarak tasvir edilen mekân isimleri de vardır. Bu yer adlarına bakacak olursak şunları görme imkânı bulabiliyoruz:

1. Buz Dağ

Burası eserde iki ayrı yerde geçmektedir. İlkinde, Oğuz Kağan, kendisine itaat etmeyip, emirlerini dinlemeyen Urum Kağan üzerine saldırıya giderken burada çadır kurdurur ve tan ağarınca da kurt ortaya çıkar.

“Kırk gün sonra **Buz Dağ** adında bir dağın eteğine geldi. Çadırını kurdurdu ve sessizce uyudu.”²¹

Buz Dağ eserde bir yerde daha geçer. Savaştan dönerken yolda Oğuz'un atı Buz Dağ'a kaçır ve Karluk onu yakalayıp getirir.

“Oğuz Kağan her zaman bir alaca ata binerdi. O bu atı pek severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada **büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan ap ak idi. Onun için adı Buz Dağ** idi. Oğuz Kağan'ın atı bu **Buz Dağ**'ın içine kaçtı, gitti.”²²

Türk Mitolojisi adlı eserinde, Buz Dağ üzerinde oldukça geniş bir şekilde duran Bahaeddin Ögel, dağın bilinenden çok farklı özelliklerinin olduğunu, farklı destan ve efsanelerden örnekler vererek açıklamaya çalışır. “ Oğuz destanlarında Oğuz Han'ın akın yolu üzerinde, ulu bir dağmış gibi görünen bu karlı dağların köklerini, eski Türk dini ile düşüncesinin, çok eski

¹⁹ Ergin, a.g.e., s. 14

²⁰ Ergin, a.g.e., s. 16

²¹ Ergin, a.g.e., s. 18

²² Ergin, a.g.e., s. 21

çağlarında aramak gerekir. Altay Şamanları istedikleri kadar davul yapamazlardı. Şamanın kaç davul yapabileceği, **Buz Dağ**'dan buyrulurdu. Göktürk çağından önceki Çin kaynakları, “bir kadının ağzına düşen bir dolu tanesinden gebe kaldığını”, haber veriyorlardı. Hocamız Prof. Abdulkadir İnan, bu kadından olan çocuğu, “**Buz Han**” adlı bir Türk tanrısı ile ilgili görmüşlerdi.”²³ Görüldüğü gibi ismi geçen özel mekânlar, rast gele seçilmiş mekânlar da değiller. Kökleri geçmişlere uzanan ve kendi içerisinde büyük öneme sahip yerlerdir.

2. İtil Müren

Oğuz Urum kağan ile savaşını, İtil Müren adında bir denizin kenarında yapar.

“Gök tüylü, gök yeveli bu büyük erkek kurt birkaç gün sonra durdu. Oğuz Kağan da askeri ile durdu. Burada **İtil Müren** adında bir deniz vardı. Bu **İtil Müren**'in kenarında bir **kara dağın** önünde savaş başladı.”²⁴

Dikkat edilecek olursa, yukarıda dediğimiz gibi mekân, olayların sahnesidir ve olayların oluşlarını ya da kahramanları dahi etkileyebilmektedir. Savaşın çok çetin geçeceği, yapılacağı yerden ellidir. **Kara bir dağın** dibinde cereyan eder. Bu ayrıntı, eserde mekânın önemi açısından çok önemlidir. Mekân olaya tesir eder yada olaya göre mekân seçilir.

3. İtil Irmağı

Uruz Bey'in oğlu Saklap'tan ayrılan Oğuz, askerleri ile bir ırmak kenarına gelir ve geçmekte sorun yaşarlar. Uluğ Ordu Bey adlı bir akıllı kişi (bu olaydan sonra adı Kıpçak olarak değişecektir) buna bir çözüm bulur ve ırmak onun sayesinde geçilir. Bu olayların cereyan ettiği mekân olarak da İtil Irmağı adı geçer.

“ Sonra Oğuz Kağan askerleriyle **İtil adındaki ırmağa** geldi. **İtil** büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve: **İtil**'in suyunu nasıl geçeriz? dedi.”²⁵

²³ Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (II cilt)*, Ankara 2006, Cilt: II, s. 31

²⁴ Ergin, a.g.e., s. 19

²⁵ Ergin, a.g.e., s. 20

4. Ev

Destan dönemi düşünüldüğünde, dönem insanı “atlı-göçebe medeniyet”in temsilcisi olarak sayılır. Haliyle yaşanan veya kalınan yer olarak da “Çadır” ve “Ordugâh”tan bahsedilir. Her iki kavram da eserin bazı yerlerinde karşımıza çıkar.

“Kırk gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. **Çadırını** kurdurdu ve sessizce uyudu.

Yine bir gün gök tüylü, gök yeleli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve **çadırını** kurdurdu.

Oğuz Kağan Urum Kağan'ın hanlığını ve halkını aldı. Onun **ordugahına** pek çok cansız ganimet düştü.

Oğuz Kağan büyük **ordugah**.... Sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi. .. Sol yanına kırk kulaç diktirdi.”

Ancak bu ifadelerin yanında bir de evden bahsedilmesi de dikkate değerdir. Oğuz Karluk'a beylik ve yer verdikten sonra yolda ilerlerken bir eve denk gelir.

“ Yolda büyük bir **ev** gördü. **Bu evin duvarı altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu.**”²⁶

Ev, eserlerdeki en önemli mekân parçalarından birisidir. Ögel, ev motifinin destana gelişi güzel konulmadığını, bunun tüm Türk destanlarında başvurulan bir motif olduğunu söyler ve evin tüm bölümlerinin ayrı başlıklar halinde inceler. Dini bir mahiyet taşıdığını da ifade eder.²⁷

5. Çürçet Şehri / Barkan Yurdu

“Yine bir gün gök tüylü, gök yeleli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu. Bu, tarlasız ve çorak bir yerdi. Buraya **Çürçet** diyorlardı. **Büyük bir yurt idi; atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu.** Burada Çürçet Kağan ve onun halkı Oğuz Kağan'a karşı geldiler.”²⁸

²⁶ Ergin, a.g.e., s. 21

²⁷ Ögel, a.g.e., s. 26-30

²⁸ Ergin, a.g.e., s. 21-22

Burada net ve belirgin ifadelerle bir şehirden ve oranın durumundan, halkından bahsedilmektedir. Eserde alışık olduğumuz mekân unsurlarından farklıdır. Bir diğer yurttan daha bahsedilir.

“Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, cenupta **Barkan** denilen bir yer vardır, **çok zengin bir yurttur ve çok sıcak bir yerdir. Burada çok av ve çok kuş vardır. Altını, gümüşü ve cevahiri çoktur. Halkının çehresi hep karadır.** Bu yerin kağanı Masar adında bir kağandı.”²⁹

SONUÇ

Oğuz Kağan Destanı’nda mekân için şu maddeler çıkarılabilir:

Mekân genelde siliktir. Belirgin yer adları, birkaç şehir ismi dışında hemen hemen yok gibidir. Belgisiz sıfatlarla başlarlar. Bir yer, bir orman, bir göl, bir şehir vb. ya da yurt, sağ yan, sol yan, doğu tarafı, batı tarafı, dört bir taraf vb.

Mekân, bir ideale ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Amaç onu almak ya da ona sahip olmak değil, sınırlarını sürekli genişletip hükmetmektir.

Mekân, üzerinde durulan sabit bir yer değil, üzerinde zafer kazanılan alınan bir yerdir.

Oğuz Destanı’nda geçen mekân parçaları, destanda cereyan eden olayları ifade etmede kullanılan birer sahnedir. Mesela bir orman vardır ve burada gergedan öldürülür. Bir gölün ortasında bir ağaç vardır ve içerisinden Oğuz’un ikinci eşi çıkar.

Oğuz Destanı’nda belirtilen yerlerin sınırları yoktur. Bunun sebebi, Oğuz sadece mekâna değil orada yaşayanlara hükmetme idealinde olan bir tiptir. Daima yeni yerleri alıp, yeryüzünde alınmadık toprak ve hanlık bırakmayacaktır. Yani bir sınır konulmasına ya da belirtilmesine gerek yoktur. Her yer onun mekânıdır.

²⁹ Ergin, a.g.e., s. 23

Oğuz aldığı yerlerin hiçbirisinde durmaz. Oraları yönetecek ama kendisine bağlı kalacak kişilere bırakır.

Mekânların tasviri bazı yerlerinki hariç yok denecek kadar azdır. Var olan tasvirler ise basit bir iki sıfattan oluşur. Kaplan'ın da ifade ettiği gibi tasvir etmek için durmak lazımdır.

Destanda, kişilere isim vermek için mekânlar da kullanılır. Ev "Kalaç", dağ "Karluk", alınan ganimetler "Kangaluk", İtil ırmağı "Kıpçak" adlarını kazandırmıştır.

Her ne kadar kesin ve net ifadelerle belirtilen mekânlar olmasalar da eserde geçen bu yerlerden hareketle o dönem hakkında fikir sahibi olmaktadır. Bu da destana bir tarihi eser olma özelliği verir.

Mekânlarda dini herhangi bir motif bulunmamaktadır. Yalnızca **bir yerde** Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarmaktadır.

Sosyal olayların cereyan ettiği mekânlar ordugâhlardır. Kutlama ya da büyük bir olay kurulan ordugâhlarda gerçekleşir. Oğuz bu ordugâhlarda eğlence tertip eder, yurdunu gene bu ordugâhlarda üleştirir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998
- ÇETİŞLİ, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş 2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004
- ERGİN, Muharrem, *Oğuz Kağan Destanı*, Hülbe Yayınları, Ankara 1988
- KAPLAN, Mehmet, "İki Destan İki İnsan Tipi", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999
- KAPLAN, Mehmet, "Oğuz Kağan- Oğuz Han Destanı", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, Dergâh yayınları, İstanbul 2005
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (II cilt)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

TEZCAN, Semih, “*Oğuznameler*”, *Türk Edebiyatı Tarihi (4 cilt)*, Editörler, Talat Sait Halman.vb., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006

TOGAN, Z. Velidi, “*Türk Destanının Tasnifi*”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. S. Sakaoglu, A. Duymaz), Ötüken Yayınları, İstanbul 2002

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*